

Forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd
– En undersøgelse af metoder og erfaringer i arbejdet
med voksne, der har kognitive funktionsnedsættelser

Hovedresultater

Hovedresultater

For nogle borgere med kognitive funktionsnedsættelser, herunder udviklingshæmning og lignende, kan seksualitet være forbundet med umødte behov og manglende viden om eller forståelse for, hvordan seksualitet kan udledes, uden at denne er skadelig for andre eller borgeren selv. Skadelig seksuel adfærd – som blufærdighedskrænkelser, at udsætte andre for uønsket fysisk berøring og seksualiserende sprog eller at begå seksuelle overgreb – opstår sjældent, fordi voksne med kognitive funktionsnedsættelser bevidst vil skade andre. Snarere er den et resultat af manglende opfyldelse af borgernes behov, deres kognitive og sociale udfordringer samt omgivelsernes håndtering af adfærden.

For det pædagogiske personale, der arbejder med denne borgergruppe på botilbud og sikrede institutioner, er skadelig seksuel adfærd udfordrende at forebygge og håndtere. Udfordringerne kan omhandle, hvilke faglige metoder der er virksomme, og hvordan den skadelige seksuelle adfærd kan forstås i det faglige arbejde. Derudover er det fagligt en kompleks opgave at arbejde med denne type adfærd.

Denne rapport fokuserer på skadelig seksuel adfærd blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser, der bor på botilbud og sikrede institutioner. Formålet med rapporten er at styrke vidensgrundlaget primært for det pædagogiske arbejde blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser, der udviser udfordrende og skadelig seksuel adfærd. Desuden sigter rapporten mod at bidrage med viden ind i det faglige arbejde blandt seksualvejledere, sexologer og psykologer, der arbejder med borgergruppen. Ud fra dette formål belyser rapporten bl.a. følgende spørgsmål:

- Hvilke virksomme socialfaglige metoder og screeningsredskaber eksisterer i forhold til voksne med kognitive funktionsnedsættelser, der udviser udfordrende og skadelig seksuel adfærd?
- Hvilke vidensbehov har pædagogisk personale i arbejdet med udfordrende og skadelig seksuel adfærd blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser?
- Hvilke elementer har betydning for forebyggelse og håndtering af udfordrende og skadelig seksuel adfærd blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser?

Kerneelementer til forebyggelse og håndtering

På tværs af rapportens datamateriale tegner analysen et billede af syv kerneelementer, der er særligt betydningsfulde i arbejdet med at forebygge og håndtere skadelig seksuel adfærd blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser. Rapportens analyser viser, at udfordrende og skadelig seksuel adfærd opstår i et samspil mellem forskellige forhold i og omkring borgeren, og at disse forhold varierer fra borger til borger.

Når pædagogisk personale arbejder med at forebygge og håndtere skadelig seksuel adfærd, er det derfor afgørende at inkludere flere af de beskrevne kerneelementer i arbejdet for at tage højde for dette samspil. Figur 1 på næste side viser de syv kerneelementer.

Centrale begreber

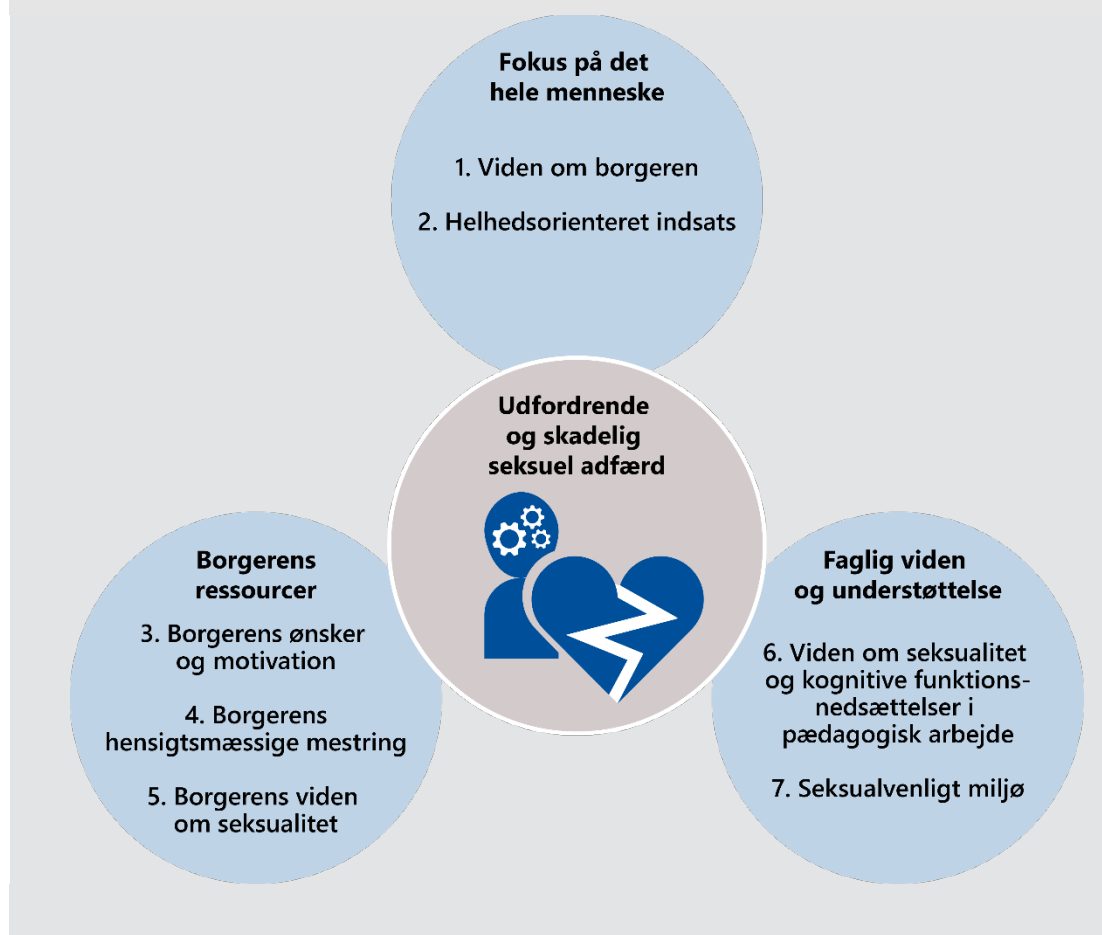
Kognitive funktionsnedsættelser inkluderer borgere med og uden en diagnose, hvor kognitive udfordringer får betydning for deres møde med de sociale omgivelser, fx i seksuelle relationer. Nogle borgere har udviklingshæmning, mens andre har kognitive udfordringer, fx som følge af omsorgssvigt i barndommen.

Seksualitet er med afsæt i WHO's forståelse en integreret del af den menneskelige tilværelse igennem hele livet. Det dækker bl.a. aspekter som seksuel orientering, erotik, nydelse og forplantning. Seksualitet påvirkes bl.a. af biologiske, psykologiske og sociale forhold.

Udfordrende og skadelig seksuel adfærd indbefatter ageren, som opleves som upassende eller er skadelig over for borgeren selv eller andre. Det omfatter bl.a. uønsket fysisk berøring, blufærdighedskrænkelser, hyperonani samt overgreb. Adfærden opstår i samspil mellem borgerens kognitive udfordringer og omgivelser.

Kerneelementerne udgør forskellige faglige fokusområder, som botilbud og sikrede institutioner, pædagogisk personale samt andre fagpersoner kan anvende i arbejdet med borgergruppen. Kerneelementerne fokuserer på forskellige dele og niveauer i dette arbejde og er på den baggrund inddelt i tre overordnede temaer: 'Fokus på det hele menneske', 'Borgerens ressourcer' og 'Faglig viden og understøttelse'.

Figur 1 Kerneelementer i forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd

Kilde: VIVE.

Under de tre overordnede temaer er de syv kerneelementer:

Fokus på det hele menneske

1. Viden om borgeren

Hvad: Det er vigtigt, at pædagogisk personale har viden om en borgers samlede funktionsevne og livshistorie, herunder borgerens traumeerfaring.

Hvorfor: Forskning dokumenterer, at traumeerfaring pga. seksuelle overgreb i barndommen samt en borgers vanskeligheder med impuls kontrol kan medvirke til skadelig seksuel adfærd. Desuden kan en borgers udfordringer med sociale kompetencer, fx at forstå andres sociale signaler og tilpasse egen adfærd dertil, resultere i skadelig seksuel adfærd blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser. Faglig viden om en borgers samlede

funktionsevne og livshistorie er vigtig for, at den faglige indsats tilrettelægges derefter og målrettes årsager til skadelig seksuel adfærd, som borgerens funktionsevne og livshistorie kan afstedkomme. Justeres det pædagogiske arbejde ikke i forhold til en borgers kognitive, kommunikative og sociale kompetencer, kan borgeren i afmagt reagere ved udfordrende og skadelig seksuel adfærd. Pædagogisk personale mangler til tider viden om borgere pga. manglende beskrivelse af den samlede funktionsevne og livshistorie.

Hvordan: Grundig udredning og beskrivelse af borgere, herunder af deres samlede funktionsevne og livshistorie. Udredning kan kræve psykologisk og sexologisk specialviden.

Pædagogisk personale kan få viden om borgere via metoder som DPU og observationer af borger. Risikovurderinger, fx via ARMIDILO-S og Trafiklysmodellen, giver viden om risikoprofil, som kan benyttes i forebyggelse af skadelig seksuel adfærd.

2. Helhedsorienteret indsats

Hvad: Det er vigtigt, at pædagogisk personale anvender en helhedsorienteret indsats i arbejdet med forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd.

Hvorfor: Litteraturen viser, at udfordrende og skadelig seksuel adfærd opstår som følge af forskellige forhold i og omkring borgeren. Det kan fx være udfordringer med følelsesmæssig regulering eller manglende behovsopfyldelse, fx i forhold til fysisk berøring, samt sansestimulation. For at det forebyggende arbejde er målrettet de forskellige forhold hos og omkring borgeren, der kan medføre skadelig seksuel adfærd, er det centralt, at det pædagogiske personale anvender en helhedsorienteret indsats. Forholdene vil variere fra borger til borger, og derfor er det vigtigt, at den helhedsorienterede indsats tilrettelægges individuelt ud fra den enkelte borgers samlede funktionsevne og livshistorie.

Hvordan: Pædagogisk personale kan trække på forskellige metoder og arbejde med forskellige dele af borgeres liv. I det forebyggende arbejde kan de anvende sansestimulering samt understøtte borgeres sociale kompetencer, følelsesmæssige regulering og mulighed for en sund seksualitet.

Ud fra viden om en borgers risikoprofil kan pædagogisk personale sammen med borgeren identificere alternative handlemuligheder i situationer med risiko for skadelig seksuel adfærd.

Borgerens ressourcer

3. Borgerens ønsker og motivation

Hvad: Det er vigtigt, at det pædagogiske arbejde tager afsæt i borgerens ønsker og motivation i arbejdet med at forebygge og håndtere skadelig seksuel adfærd.

Hvorfor: Borgerens ønsker for fremtiden og motivation for adfærdsændring er et afgørende fokuspunkt i forebyggelse af udfordrende og skadelig seksuel adfærd. Det viser litteraturen. Når det pædagogiske arbejde tager afsæt i en individuelt tilrettelagt indsats ud fra borgerens ønsker og motivation, fx øget socialt netværk, eller at vilkår i en dom lempes, er der større chance for, at adfærdsændring fastholdes i forhold til skadelig seksuel adfærd. Afsættet i borgerens ønsker understøtter også inddragelse af borgeren i forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd.

Hvordan: Pædagogisk personale kan inddrage borgerens indefra-perspektiv, bl.a. via metoden LA2/LA2u, hvor borgerens trivselsplaner og mestringsstrategier beskrives. Arbejdet kan også fokusere på en borgers ressourcer og ønsker for forandring ved anvendelse af KRAP, fx via 'Ressourceblomsten' og 'Kognitiv sagsformulering', samt GLM-metoden, hvor 'den gode vej' og 'den dårlige vej' kan understøtte borgerens motivation.

4. Borgerens mestring

Hvad: Det er vigtigt, at pædagogisk personale understøtter borgerens mestring i situationer med risiko for udfordrende og skadelig seksuel adfærd.

Hvorfor: Litteraturen viser, at skadelig seksuel adfærd ofte sker i en trinvis proces, og strategier til at bremse denne proces kan fremme borgerens mestring. For eksempel kan kognitive forvrængninger – som at bagatellisere adfærden eller manglende impuls kontrol – være et trin i processen. Når pædagogisk personale understøtter borgerens mestring i situationer med risiko for skadelig seksuel adfærd, kan dette medvirke til at reducere adfærden blandt nogle borgere. Det viser litteraturen med fokus på særligt borgere med mildere grader af kognitive funktionsnedsættelser. Imidlertid kan impuls kontrol være så vanskelig at praktisere for nogle borgere, at det reducerer deres mulighed for mestring af risikofyldte situationer.

Hvordan: Pædagogisk personale kan understøtte en borgers mestring af tanker, der kan lede til skadelig seksuel adfærd, via metoder som KRAP og LA2/LA2u, samt understøtte borgerens følelsesmæssige regulering via mindfulness.

Kognitiv adfærdsterapi, fx CBT, kan benyttes primært af psykologer. Sammen med CBT kan terapiformer som Problem Solving Therapy (PST)

anvendes til at forbedre borgerens mestring af uhensigtsmæssige tanker og adfærd, der kan forårsage skadelig seksuel adfærd.

5. Borgerens viden om seksualitet

Hvad: Det er vigtigt, at borgeren har viden om seksualitet, krop, grænser og følelser.

Hvorfor: Litteraturen viser, at borgerens viden om seksualitet, krop, følelser og grænser er afgørende for en sund seksualitet. Forskning viser, at borgere med kognitive funktionsnedsættelser har behov for viden om seksualitet og om egen samt det modsatte køns krop. De mangler også viden om grænsen mellem acceptabel og skadelig seksuel adfærd, bl.a. at tvang er ulovligt i seksuel kontakt, samt om udlevelse af seksualitet på en sund måde. Når borgere har begrænset indsigt i disse emner, kan det øge risikoen for udfordrende og skadelig seksuel adfærd. Mangler borgere viden om følelser, fx betydning af andres følelsesmæssige udtryk, kan de misforstå disse som et ønske om seksuel kontakt. Borgere kan på den baggrund udvise udfordrende eller skadelig seksuel adfærd, fx ved uønsket fysisk berøring eller seksuel opmærksomhed.

Hvordan: Pædagogisk personale og seksualvejledere kan tilbyde seksualundervisning tilpasset en borgers samlede funktionsevne og seksuelle erfaring.

PLISSIT-modellen kan benyttes til at vurdere kompetencebehovet, fx inddragelse af faglig specialviden. Undervisningen kan gennemføres ved hjælp af metoden Saludiversex-M. En borgers viden om seksualitet kan vurderes ved brug af metoden SexKunn.

Faglig viden og understøttelse

6. Viden om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser i pædagogisk arbejde

Hvad: Det er vigtigt, at botilbud og sikrede institutioner understøtter det pædagogiske personales viden om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser.

Hvorfor: Forskning viser, at viden om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser er afgørende for, at pædagogisk personale har fokus på at forebygge udfordrende og skadelig seksuel adfærd. Samtidig viser litteraturen, at personalet mangler denne viden. Kombinationen af viden om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser er betydningsfuld for, at pædagogisk personale ikke misforstår borgers adfærd som forsøg på seksuel kontakt, fx hvis borgeren ved fysisk kontakt søger at udtrykke sin værdsættelse af personalet. Denne viden er også grundlæggende for, at

pædagogisk personale kan understøtte en borgers mulighed for en sund seksualitet som led i forebyggelse af skadelig seksuel adfærd.

Hvordan: Botilbud og sikrede institutioner kan tilbyde kurser (interne eller eksterne) samt anden kompetenceudvikling om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser. Pædagogisk personale har lokalt adgang til faglig ekspertise, fx en seksualvejleder. Det understøtter viden om seksualitet på botilbud og sikrede institutioner og gør vejledning lettilgængelig for personalet.

7. Seksualvenligt miljø

Hvad: Det er vigtigt, at botilbud og sikrede institutioner understøtter et seksualvenligt miljø.

Hvorfor: Et miljø præget af åbenhed og tryghed i forhold til at tale om seksualitet internt i personalegruppen og i personalets arbejde med borgere er afgørende for, at borgere tør henvende sig til personalet om emnet, herunder om risici for skadelig seksuel adfærd. Desuden er et seksualvenligt miljø betydningsfuldt for, at pædagogisk personale er fortrolige med at drøfte emnet internt. Litteraturen viser, at pædagogisk personale mangler retningslinjer for deres faglige rolle og et fælles sprog på området seksualitet. Personalets utryghed i forhold til at arbejde med borgeres seksualitet kan medføre manglende fagligt fokus derpå. Det kan også bevirke, at personalet ubevidst trækker sig fra borgere, der har udvist skadelig seksuel adfærd, og derved reduceres støtten, bl.a. til forebyggelse af denne adfærd.

Hvordan: Botilbud og sikrede institutioner kan udarbejde retningslinjer for det faglige arbejde med seksualitet, fx en seksualpolitik med beskrivelse af den faglige rolle i forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd. Botilbud og sikrede institutioner kan understøtte et fælles fagligt sprog i personalegruppen på området seksualitet, fx med afsæt i PLISSIT-modellen.

Vidensbehov i pædagogisk arbejde

Ud over at identificere de syv kerneelementer, der er betydningsfulde til forebyggelse og håndtering af udfordrende og skadelig seksuel adfærd, belyser rapporten også aktuelle vidensbehov i dette arbejde blandt pædagogisk personale på botilbud og sikrede institutioner. Analysen bygger på interviews med VISO-specialister samt seksualvejledere, der arbejder med borgergruppen. Dermed er analysen ikke baseret på en kortlægning blandt alle botilbud til borgergruppen. Med dette forbehold in mente viser analysen følgende vidensbehov:

- *Viden om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser*, i form af hvordan seksualitet kan komme til udtryk blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser, kan fremmes. Det kan indsigt i stadier i den seksuelle udvikling også samt viden om at vejlede borgere i at udleve seksualitet på en ikke skadelig måde.
- *At arbejde fagligt med seksualitet* er sjældent et højt prioriteret område i det pædagogiske arbejde, og det er til tider tabubelagt. I det pædagogiske arbejde er der behov for viden om og klargøring af den faglige rolle, samt hvordan man professionelt kan arbejde med seksualitet for at forebygge skadelig adfærd på dette område. Uden denne viden kan pædagogisk personale være usikre på deres rolle og forvaltningen af denne, hvad angår seksualitet blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser.
- *Fokus på det hele menneske* i arbejdet med udfordrende og skadelig seksuel adfærd kan være mindre udtalt pga. manglende beskrivelse af borgeres samlede funktionsevne, livshistorie samt generelle livssituation. Når fokus på hele mennesket er udfordret i det pædagogiske arbejde, kan denne adfærd misforstås som en hensigt om at skade eller krænke andre.
- *Anvendelse af pædagogiske metoder* er centralt i forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd blandt voksne med kognitive funktionsnedsættelser. Analyseresultaterne er ikke helt entydige i forhold til behovet for nye pædagogiske metoder i dette arbejde. Enkelte interviewpersoner ser et sådant behov, mens en del finder, at det tidligere beskrevne vidensbehov om seksualitet og kognitive funktionsnedsættelser er udtalt i pædagogisk arbejde med borgergruppen.

Fakta om undersøgelsen

Undersøgelsen er bestilt af den nationale videns- og specialrådgivningsorganisation VISO og bygger på:

- Litteraturkortlægning gennemført i udvalgte nordiske og internationale databaser samt hjemmesider
- Analyse af 20 VISO-rådgivningsforløb
- Analyse af interviews med 12 VISO-specialister med specialviden inden for borgergruppen
- Analyse af interviews med 10 seksualvejledere med erfaring inden for borgergruppen.

Hovedresultater: Forebyggelse og håndtering af skadelig seksuel adfærd – En undersøgelse af metoder og erfaringer i arbejdet med voksne, der har kognitive funktionsnedsættelser

VIVE/2025

HR_302754